

OCENA ATRAKCYJNOŚCI I DOSTĘPNOŚCI ZABYTKOWYCH OBIEKTÓW MILITARNYCH WYKORZYSTYWANYCH DLA POTRZEB TURYSTYKI

Aleksandra Zienkiewicz¹✉, Tomasz Podciborski²✉

¹ ORCID: 0000-0003-2323-913X

² ORCID: 0000-0002-8778-1879

¹ Instytut Geografii i Studiów Regionalnych, Akademia Pomorska w Słupsku
ul. Partyzantów 27, 76-200 Słupsk, **Polska**

² Instytut Inżynierii Przestrzennej i Nieruchomości, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
ul. Prawocheńskiego 15, 10-720 Olsztyn, **Polska**

ABSTRAKT

Celem głównym badań było opracowanie i wykorzystanie metody oceny atrakcyjności i dostępności zabytkowych obiektów militarnych wykorzystywanych dla potrzeb turystyki. Metodę tę zweryfikowano na przykładzie wybranych obiektów badawczych – kompleksu Bunkrów Blüchera w Uście i twierdzy Wilczy Szaniec w Gierłozy. W ramach celów szczegółowych na podstawie wyników badań ankietowych wyodrębniono elementy mające największy wpływ na efektywne kształtowanie przestrzeni turystycznej. W dalszej części pracy przedstawiono wskaźniki oraz mierniki oceny atrakcyjności przestrzeni zabytkowych obiektów militarnych, opracowując jednocześnie zasady prowadzenia tej oceny.

Słowa kluczowe: militarna przestrzeń turystyczna, turystyka, atrakcyjność turystyczna przestrzeni

WPROWADZENIE

Jedną z niekonwencjonalnych form spędzania wolnego czasu jest turystyka militarna, która przez Kowalczyka (2008), Jędrysiaka i Mikosa von Rohrscheidta (2011), a także Platt 1992 i Le Tissiera (2005) nazywana jest militarną turystyką kulturową, turystyką wojenną, turystyką pól bitewnych czy też turystyką urządzeń militarnych. Termin ten rozpatruje się również w szerszym ujęciu, bowiem w jego zakres wchodzi: obiekty, linie i rejony ufortyfikowane, muzea, ekspozycje i kolekcje o tematyce militarnej, szlaki wypraw wojennych i pozostałe szlaki kulturowe oraz pola bitewne (Finney 2007, Jędrysiak i Mikos von Rohrscheidt 2018). Kompetencjami tej formy

turystyki są również miejsca planowania i realizacji różnorodnych operacji militarnych, miejsca w których wytwarzano uzbrojenie, poligony wojskowe (dawne i obecne), miejsca biograficzne, a także miejsca zbrodni wojennych oraz cmentarze wojskowe (Rekuć 2016, Kociszewski 2018).

Lawin i Stasiak wyróżniają natomiast poszczególne atrakcje militarne pogrupowane w następujące kategorie: różnorodne budowle obronne, pola bitew, muzea wojskowe lub inne muzea gromadzące większe zbiory militarne, pomniki upamiętniające wydarzenia historyczne, miejsca związane z wybitnymi dowódcami wojskowymi, mogiły i cmentarze poległych żołnierzy oraz tzw. wydarzenia militarne (Lawin i Stasiak 2009).

✉ aleksandra.zienkiewicz@apsl.edu.pl

W związku z tym, że obszar Polski nasycony jest licznymi obiektami turystycznymi o charakterze militarnym, postanowiono opracować i przedstawić metodę oceny atrakcyjności i dostępności zabytkowych obiektów militarnych wykorzystywanych dla potrzeb turystyki, wraz z jej weryfikacją na wybranych obiektach badawczych, za które do celów opracowania posłużyły kompleks Bunkrów Blüchera w Ustce oraz twierdza Wilczy Szaniec w Gierłozie. Wypracowana metoda oceny atrakcyjności i dostępności wymienionych obiektów umożliwi prawidłową ocenę rozwoju potencjalnego ruchu turystycznego na wybranym obszarze, jak również pozwoli wskazać elementy przestrzeni, które pozytywnie wpływają na poziom zagospodarowania turystycznego, a także pomoże określić, jakich elementarnych urządzeń brakuje lub jest zbyt mało.

WSKAŹNIKI OCENY ATRAKCYJNOŚCI I DOSTĘPNOŚCI ZABYTKOWYCH OBIEKTÓW MILITARNYCH

W celu opracowania listy dziesięciu (10) wskaźników oceny atrakcyjności i dostępności zabytkowych obiektów militarnych wykorzystywanych dla potrzeb turystyki przeprowadzono badania ankietowe na grupie 100 osób będących ekspertami z zakresu turystyki i rekreacji militarnej. Sporządzony przez autorów opracowania formularz ankietowy zawierał 30 pytań wyłonionych podczas wstępnych prac badawczych. Zadaniem ankietowanych było wyrażenie opinii na temat istotności wpływu poszczególnych 30 elementów przestrzeni na poziom atrakcyjności opisywanych obiektów. Na podstawie analizy uzyskanych wyników badań ankietowych wybrano dziesięć najistotniejszych elementów przestrzeni, a następnie wskazano w formie wag siłę ich wpływu na atrakcyjność turystyczną przestrzeni. Ustalenie wartości wag pozwoliło na zastosowanie metody sumy ważonej do określenia atrakcyjności i dostępności zabytkowych obiektów militarnych.

W dalszej części opracowania wyróżniono dziesięć następujących elementów, wraz z wagami, które nazwano wskaźnikami oceny:

1. Liczba oraz różnorodność obiektów udostępnionych do zwiedzania – 0,121.
2. Stan oraz wyposażenie obiektów w przedmioty militarne oraz muzealne – 0,119.
3. Oznakowanie i opis obiektów – 0,114.
4. Oznakowanie kierunku zwiedzania – 0,112.
5. Jakość ciągów komunikacyjnych – 0,109.
6. Punkt informacji turystycznej, przewodnik – 0,107.
7. Oddalenie parkingu od obiektu militarnego – 0,105.
8. Oznakowanie i stan drogi dojazdowej do obiektu militarnego – 0,080.
9. Stan zieleni wysokiej i niskiej – 0,071.
10. Punkty gastronomiczne i usługowe – 0,062.

OCENY ATRAKCYJNOŚCI I DOSTĘPNOŚCI ZABYTKOWYCH OBIEKTÓW MILITARNYCH

Do opracowania metody oceny atrakcyjności i dostępności zabytkowych obiektów militarnych wykorzystano metodę punktową. Pozwala ona ująć wszystkie oceniane oddzielnie cechy elementów zagospodarowania przestrzeni w jedną liczbę, która kompleksowo wyraża jakość ogólną ocenianego obiektu (Babicz-Zielińska i in. 2008). Skale punktowe łączą zalety skal werbalnych i skal liczbowych. Każdy punkt skali ma umowne liczby oraz odpowiadające im określenie słowne (Jędryka i Kozłowski 1986). Precyzja uzyskanych wyników zależy od poprawnego zdefiniowania poszczególnych poziomów jakości i jest to pierwszy warunek, by uzyskać poprawne wyniki. Drugim warunkiem jest rzetelne wyszkolenie zespołu oceniającego pozwalające na jednoznaczne rozumienie definicji poszczególnych cech obiektu.

Poprawnie skonstruowana skala punktowa powinna spełniać cztery warunki:

- każdy jej stopień powinien odpowiadać odmiennemu poziomowi jakości uchwytneemu dla oceniającego;
- każdemu punktowi skali (czyli każdemu poziomowi jakości) odpowiada jednoznaczna definicja jakości;
- liczba punktów skali powinna być ograniczona i nie powinna przekraczać trzech stopni;
- wszystkie cechy powinny być oceniane na skali o jednakowej liczbie punktów.

Tabela 1. Uproszczona karta oceny

Table 1. Simplified assessment card

Lp. No	Wskaźnik Indicator	Miernik Standard	Skala Scale	Punktacja Score	Waga Weight	Skala* Waga Scale* Weight
1	2	3	4	5	6	7
1	liczba oraz różnorodność obiektów udostępnionych do zwiedzania number and variety of facilities available for touring	obiekty muzealne pełniły w przeszłości jedną funkcję (liczba obiektów przekracza 10) museum facilities used to have one function (number of museums exceeds 10)	2			
		obiekty muzealne pełniły w przeszłości różną funkcję (liczba obiektów wynosi 10 lub mniej) museum facilities used to have various functions (number of museums equals 10 or less)	1	1	0,121	0,121
		obiekty muzealne pełniły w przeszłości jedną funkcję museum facilities used to have one function	0			
2	stan oraz wyposażenie obiektów w przedmioty militarne oraz muzealne condition and museum or military equipment of facilities	obiekty muzealne odrestaurowane i wyposażone w przedmioty militarne i/lub muzealne museum facilities restored and equipped in military and museum objects	2			
		obiekty muzealne odrestaurowane niewyposażone w przedmioty militarne i/lub muzealne museum facilities restored and not equipped in military or museum objects	1	0	0,119	0,000
		obiekty muzealne zaniedbane run-down facilities	0			
3	oznakowanie i opis obiektów marking and description of facilities	na obiektach umieszczono tablice przedstawiające ich historię i charakterystykę on facilities there are information boards presenting the history and description of facilities	2			
		na obiektach umieszczono tylko tablice z ich numerami porządkowymi on facilities there are only information boards with ordinal numbers of facilities	1	1	0,114	0,114
		obiekty nieoznakowane facilities unmarked	0			
4	oznakowanie kierunku zwiedzania marking the direction of touring	kierunek zwiedzania oznakowany w obiekcie rozmieszczono liczne plansze przedstawiające plan obiektu touring direction marked; on the premises of the facility there are numerous boards presenting the facility plan	2			
		kierunek zwiedzania oznakowany; w obiekcie umieszczono jedną planszę przedstawiającą plan obiektu touring direction marked; on the premises of the facility there is one board presenting the facility plan	1	1	0,112	0,112
		nie oznakowano kierunku zwiedzania touring direction unmarked	0			
5	jakość ciągów komunikacyjnych quality of circulation areas	ciągi komunikacyjne utwardzone circulation areas paved	2			
		ciągi komunikacyjne nieutwardzone circulation areas unpaved	1	0	0,109	0,000
		brak wyznaczonych ciągów komunikacyjnych lack of circulation areas	0			

cd. tabeli 1 – cont. Table 1

1	2	3	4	5	6	7
6	punkt informacji turystycznej, przewodnik tourist information point, guide	w obiekcie zlokalizowano punkt informacji turystycznej; istnieje możliwość skorzystania z pomocy przewodnika on the facility premises there is a tourist information point there is a possibility of hiring a guide	2			
		w obiekcie zlokalizowano punkt informacji turystycznej lub istnieje możliwość skorzystania z pomocy przewodnika on the facility premises there is a tourist information point or there is a possibility of hiring a guide	1	1	0,107	0,107
		w obiekcie nie zlokalizowano punktu informacji turystycznej; brak możliwości skorzystania z pomocy przewodnika on the facility premises there isn't a tourist information point lack of the possibility of hiring a guide	0			
7	oddalenie parkingu od obiektu militarnego distance between car park and military facility	parking w bezpośrednim sąsiedztwie obiektu militarnego car park neighbouring military facility	2			
		parking w odległości od 1 km od głównego wejścia do obiektu militarnego car park in 1-km distance from the military facility entrance	1	0	0,105	0,000
		brak parkingu w promieniu do 1 km, licząc od głównego wejścia do obiektu militarnego lack of car park within 1-km distance from main entrance to military facility	0			
8	oznakowanie i stan drogi dojazdowej do obiektu militarnego marking and condition of subsidiary road to military facility	do obiektu militarnego prowadzi bezpośredni oznakowany dojazd there is a direct marked road to the military facility	2			
		do obiektu militarnego prowadzi bezpośredni nieoznakowany dojazd there is a direct unmarked road to the military facility	1	1	0,080	0,080
		brak bezpośredniego dojazdu do obiektu militarnego lack of direct road to military facility	0			
9	stan zieleni wysokiej i niskiej condition of high and low greenery	zieleni wysoka i niska zadbane well-maintained high and low greenery	2			
		zadbana tylko zieleni wysoka only high greenery well-maintained	1	1	0,071	0,071
		zieleni wysoka i niska zaniedbane high and low greenery run-down	0			
10	punkty gastronomiczne i usługowe service and gastronomic points	obiekt wyposażony w punkty gastronomiczne i usługowe facility equipped in gastronomic and service points	2			
		obiekt wyposażony w punkty gastronomiczne lub usługowe facility equipped in gastronomic or service points	1	1	0,062	0,062
		obiekt niewyposażony w punkty gastronomiczne i usługowe facility not equipped in gastronomic and service points	0			
I klasa I class	1,500 ≤ x ≤ 2,000	III klasa III class	0,500 ≤ x < 1,000	Suma Total		Σ 0,667
II klasa II class	1,000 ≤ x ≤ 1,500	IV klasa IV class	0,000 ≤ x < 0,500	uzyskana klasa atrakcyjności turystycznej obiektu achieved class of touristic attractiveness of a facility		III

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

Opracowanie mierników było niezbędne do stworzenia modelu, który posłużył do oceny atrakcyjności i dostępności zabytkowych obiektów militarnych.

W celu ustalenia poziomu atrakcyjności i dostępności turystycznej dowolnego obiektu opracowano uproszczoną kartę oceny zawierającą wskaźniki i mierniki oceny oraz wagi. Wzór uproszczonej karty oceny przedstawiono w tabeli 1.

CHARAKTERYSTYKA OBIEKTÓW BADAWCZYCH

Kompleks Bunkrów Blüchera w Ustce

Turystyka od wielu lat odgrywa ważną rolę w rozwoju społeczno-ekonomicznym ludności Pomorza Środkowego (Rydz i Jażewicz 2009). Jednym z obiektów militarno-turystycznych znajdujących się w Ustce jest dawna niemiecka bateria artylerii nadbrzeżnej *Blücher*, którą zbudowali hitlerowcy na jesieni 1937 r. W schronach baterii mieściły się podziemne koszary dla kilkudziesięciu żołnierzy obsługujących cztery armaty i dalocelownik oraz prawdopodobnie schron amunicyjny znajdujący się w pobliżu baterii. Celem wzniesienia fortyfikacji była ochrona portu w Ustce, który w ówczesnym okresie był rozbudowywany. Zamyśłem projektu było kierowanie transportów morskich do Prus Wschodnich z ominięciem polskiego korytarza morskiego. Jak stwierdza Barnowski (2013), Ustka w tamtym okresie nabrała dla III Rzeszy znaczenia strategicznego. Bateria nazwana imieniem związanego ze Słupskiem feldmarszałka Blüchera była przejawem strachu przed „polskim zagrożeniem”.

Obecnie w obiekcie znajdują się schrony (rys. 1), a w sezonie turystycznym odbywa się letni kiermasz militarny, na którym wystawiany jest sprzęt militarny oraz drobne pamiątki i upominki. W sezonie letnim dla turystów dostępna jest również strzelnica ASG (*Air Soft Gun*) wyposażona w repliki broni pochodzące z okresu II wojny światowej. Administracja obiektu zadbała również o doznania kulinarne turystów, lokalizując w pobliżu bunkrów sezonowo działające obiekty gastronomiczne (rys. 2).

Bunkry Blüchera wyposażono w najnowocześniejszy sprzęt audiowizualny. Podziemia zaś nasycono czujnikami, które uruchamiają efekty specjalne (odgłosy wydawanych komend i wybuchów pocisków). Zrekonstruowano również żołnierskie kwatery, pomieszczenie dowódcy, sypialniane oraz sanitariaty. Jednym z elementów infrastruktury turystycznej baterii jest ścieżka edukacyjna, dzięki której możliwy jest dostęp do informacji nt. zwiedzanego obiektu.

Rys. 1. Wejście do Bunkrów Blüchera w Ustce
Źródło: zbiory własne

Fig. 1. Entrance to Blücher's Bunker in Ustka
Source: own collection

Rys. 2. Zagospodarowanie turystyczne Bunkrów Blüchera w Ustce

Źródło: zbiory własne

Fig. 2. Touristic development of Blücher's Bunker in Ustka
Source: own collection

Twierdza Wilczy Szaniec w Gierłozy

W Niemczech, a także w okupowanej części Europy powstało kilka kwater wodza III Rzeszy. Większość z nich znajdowała się na obszarze dużych kompleksów leśnych, otoczonych barierami przyrodniczymi w postaci jezior lub bagien. Jedną z kwater Adolfa Hitlera wybudowano w ówczesnych Prusach Wschodnich, w pobliżu wsi Gierłoz. W miejscu tym od końca czerwca 1941 r. do połowy listopada 1944 r. przebywał najczęściej Adolf Hitler z grupą swoich najbliższych współpracowników. Opisywaną Kwaterę Główną Führera (*Fuehrerhauptquartier* – FHQ) nazwano Wilczym Szańcem (*Wolfschanze*) (Adamczewski 1995). Obiekt ten stanowi najbardziej znany w Europie zespół ufortyfikowanej kwatery. Był on w pełni zamaskowanym miasteczkiem wojskowym, które składało się z 200 budynków różnego typu. Wśród nich znalazły się: bunkry obronne i mieszkalne, schrony, baraki, dwa lotniska, elektrownia, stacja kolejowa, urządzenia klimatyzacyjne, wodociągi, ciepłownia, dwie centrale dalekopisowe. W obrębie obiektu zachowało się kilkadziesiąt relikwów bun-

Rys. 3. Zagospodarowanie turystyczne Wilczego Szańca w Gierłozy

Źródło: zbiory własne

Fig. 3. Touristic development of Wilczy Szaniec in Gierłoz

Source: own collection

krów i schronów oraz funkcjonuje oznaczona trasa turystyczna (rys. 3 i rys. 4). Na miejscu dostępne są także usługi przewodnickie, parking oraz lokal gastronomiczny (Jędrzyak i Mikos von Rohrscheidt 2011).

Rys. 4. Stan jednego z budynków Wilczego Szańca w Gierłozy

Źródło: zbiory własne

Fig. 4. The condition of one of the buildings of Wilczy Szaniec in Gierłoz

Source: own collection

WYNIKI BADAŃ – PREZENTACJA UZYSKANYCH WYNIKÓW OCENY

Podczas wywiadu terenowego sporządzono indywidualne uproszczone karty oceny, aby móc przeprowadzić ocenę atrakcyjności i dostępności wybranych zabytkowych obiektów militarnych wykorzystywanych dla potrzeb turystyki (tab. 1). Z kolei do prezentacji wyników sporządzono zbiorczą kartę oceny (tab. 2).

Kompleks Bunkrów Blüchera zaklasyfikowano do grupy obiektów cechujących się bardzo wysoką atrakcyjnością i dostępnością turystyczną, natomiast twierdzę Wilczy Szaniec zaliczono do grupy obiektów reprezentujących wysoką atrakcyjność turystyczną. Ogólny stan zagospodarowania obiektów powinien zachęcić turystów do przybycia w te niezwykle historyczne miejsca.

Tabela 2. Zbiorcza karta oceny
Table 2. Collective assessment card

Lp. No	Kompleks Bunkrów Blüchera Blucher's Bunker Complex			Twierdza Wilczy Szaniec Wilczy Szaniec Fortress			
	A	B	C	D	E	F	
	waga weight	wartość miernika value of standard	wartość $A \cdot B$ value $A \cdot B$	waga weight	wartość miernika value of standard	wartość $D \cdot E$ value $D \cdot E$	
1	0,121	1	0,121	0,121	2	0,242	
2	0,119	2	0,238	0,119	0	0,000	
3	0,114	2	0,228	0,114	1	0,114	
4	0,112	1	0,112	0,112	1	0,112	
5	0,109	1	0,109	0,109	1	0,109	
6	0,107	2	0,214	0,107	2	0,214	
7	0,105	2	0,210	0,105	2	0,210	
8	0,080	2	0,160	0,080	2	0,160	
9	0,071	2	0,142	0,071	0	0,000	
10	0,062	2	0,124	0,062	2	0,124	
			Σ 1,658				Σ 1,285
			klasa I class I				klasa II class II
Klasa atrakcyjności Attraction class				Wartość value			
I bardzo wysoka I very high				1,500 ≤ x ≤ 2,000			
II wysoka II high				1,000 ≤ x < 1,500			
III średnia III acceptable				0,500 ≤ x < 1,000			
IV niska IV low				0,000 ≤ x < 0,500			

Źródło: opracowanie własne
Source: own study

WNIOSKI

Szczególnym rodzajem przestrzeni jest przestrzeń turystyczna. Jest ona związana z występowaniem specyficznych i najbardziej pożądaných przez człowieka form i walorów krajobrazowych lub antropogenicznych elementów zagospodarowania przestrzeni (Podciborski 2016). W oparciu o przeprowadzone badania własne opracowano metodę oceny atrakcyjności i dostępności zabytkowych obiektów militarnych wykorzystywanych dla potrzeb turystyki. Metodę zweryfikowano na wybranych obiektach

badawczych, co pozwoliło na sformułowanie następujących wniosków:

- wysoki poziom zagospodarowania przestrzeni turystycznej zawierającej w swej strukturze niepowtarzalne dla innych przestrzeni elementy antropogeniczne związane z historią II wojny światowej powinien być motorem rozwoju ruchu turystycznego;
- opracowana metoda pozwala na przeprowadzenie oceny atrakcyjności i dostępności turystycznej dowolnych historycznych obiektów militarnych;
- w oparciu o wyniki oceny można wskazać, które z ocenianych elementów przestrzeni pozytywnie

wpływają na poziom zagospodarowania turystycznego, a także których elementów brakuje lub ich stan pozostawia wiele do życzenia.

Analizując atrakcyjność i dostępność Bunkrów Blüchera, należy stwierdzić, że większość z ocenianych elementów tego kompleksu otrzymała wysokie oceny. Ogólną ocenę obniżył jedynie fakt, iż obiekty tam położone pełniły w przeszłości różne funkcje. Pewnym minusem były także nieutwardzone ciągi komunikacyjne. Do pozytywnych elementów przestrzeni twierdzy Wilczy Szaniec zaliczyć można z kolei m.in.: jej funkcyjną spójność składającą się z ponad 20 elementów, usytuowanie tam informacji turystycznej oraz dostępność do usług przewodnickich, gastronomicznych i parkingu. Niewystarczające okazało się natomiast oznakowanie i opis obiektów oraz kierunku zwiedzania, a także jakość ciągu komunikacyjnego. W badaniach wykazano, że na obszarze Wilczego Szańca brakowało jednak dostatecznej dbałości o przestrzeń, a obiekty wchodzące w jego skład były zaniedbane, co w sposób znaczący obniżyło ocenę.

Zaproponowana metoda może posłużyć do oceny dowolnego obiektu muzealnego, bez względu na miejsce jego lokalizacji. Pozwala na określenie klasy danego obiektu – w prezentowanym badaniu kompleks Bunkrów Blüchera zakwalifikowano jako obiekt militarny I klasy atrakcyjności i dostępności, natomiast twierdza Wilczy Szaniec znalazła się w II klasie na tle ocenianych elementów.

PIŚMIENNICTWO

- Adamczewski, L. (1995). *Milczące ślady* (Silent tracks). Oficyna Wydawnicza Głos Wielkopolski, Poznań.
- Babicz-Zielińska, E., Rybowska, A., Obniska, W. (2008). *Sensoryczna ocena jakości żywności* (Sensory assessment of food quality). Wydawnictwo Akademii Morskiej, Gdynia, s. 56.
- Barnowski, M. (2013). *Ożywiemy grozę wojny, aby budować pokój* (We revive the horror of war to build peace). *Powiat Słupski* 11–12, 38.
- Finney, P. (2007). *Miniature. Finding the Führer Bunker, Rethinking History* 11(2), 287–291.
- Jędryka, T., Kozłowski, T. (1986). *Materiały do ćwiczeń z analizy sensorycznej* (Materials for exercises with sensory analysis). Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków, s. 32
- Jędrusiak, T., Mikos von Rohrscheidt, A. (2011). *Militarna turystyka kulturowa* (Military cultural tourism). Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Kociszewski, P. (2018). *Turystyka militarna: zagospodarowanie zasobów i funkcja turystyczna w zarządzaniu obiektami* (Military tourism: management of resources and a tourist function in facility management). *Turystyka Kulturowa* 1, 274–293
- Kowalczyk, A. (2008). *Współczesna turystyka kulturowa*, w: *Turystyka kulturowa. Spojrzenie geograficzne* (Contemporary cultural tourism, in: Cultural tourism. Geographical view). Red. A., Kowalczyk. Uniwersytet Warszawski, Warszawa.
- Lawin, M., Stasiak, A. (2009). *Obiekty historyczno-wojskowe*, w: *Geografia turystyki Polski. Przewodnik do ćwiczeń krajoznawczych* (Historical and military objects, in: Geography of Polish tourism. Guide to sightseeing exercises). Red. A., Stasiak. PWE, Warszawa, ss. 129–130
- Le Tissier, T. (2005). *The third reich then and now. After the battle*, London.
- Mikos v. Rohrscheidt, A. (2018). *Raport dotyczący Szlaku Fortyfikacji Mazurskich* (Report on the route of Masurian Fortifications). *Turystyka Kulturowa* 2, 148–273.
- Platt, K. (1992). *The Representation of the past. Museums and heritage in the post-modern world*, Routledge, London.
- Podciborski, T. (2016). *Metoda oceny atrakcyjności turystyczno-rekreacyjnej wsi warmińskich* (A method of assessing the tourist and recreational attractiveness of Warmian villages). *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomiczno-Społecznej w Ostrołęce* 1(20), 22–31.
- Rekuć, I. (2016). *Atrakcyjność turystyczna zamku w Lidzbarku Warmińskim w kontekście prac restauratorskich i przebudowy obiektu* (Tourist attraction of the castle in Lidzbark Warmiński in the context of restoration works and reconstruction of the building). *Zapiski z Pogranicza* 4, 57–70.
- Rydz, E., Jażewicz, I. (2009). *Development of seaside settlement in Baltic coastal zone on the example of Ustka community*, *Baltic Coastal Zone* 13, 5–20.

THE ASSESSMENT OF ATTRACTIVENESS AND ACCESSIBILITY OF HISTORIC MILITARY FACILITIES UTILIZED FOR THE NEEDS OF TOURISM

ABSTRACT

A potential touristic sightseeing historic military facilities can encounter a large number of attractions (Finney 2007, Le Tissier 2005, Platt 1992). With regard to this the main aim of this work is to present a method of the assessment of attractiveness and accessibility of historic military facilities utilized for the needs of tourism along with its verification on selected research facilities, which, for the sake of this work will be represented by Blucher's Bunker Complex in Ustka and Wilczy Szaniec Fortress in Gierłoża. As a result of conducted survey research there have been named factors having the most influence of effective formation of touristic areas of historic military facilities. In further part there have been elaborated and presented markers and standards of the assessment of attractiveness of historic military facilities areas, simultaneously elaborating the rules of conducting an assessment. The method presented was subject to verification on selected research facilities.

Key words: touristic military area, tourism, touristic attractiveness of an area

